

Stugl / Stuls

eenvoud en uitbundigheid:
een intieme Zwitserse dorpskerk
met een bijzondere uitstraling

Gids voor een pelgrimstocht in tempore clausa

jan bouterse - alphen a/d rijn februari 2021

Waarom deze pelgrimsgids ?

In de eerste plaats: ik heb deze gids geschreven 'in tempore clausa', in gesloten tijd, waarin vanwege de coronapandemie allerlei beperkingen van kracht waren. Als alternatief voor het maken van verre reizen ben ik 'virtueel' teruggegaan naar plaatsen van vroeger. Met behulp van foto's en oude verslagen probeer ik die herinneringen te herleven en ook te ontdekken wat mij destijds vooral heeft getroffen. Je zou zo'n virtuele terugreis kunnen afdoen als vorm van nostalgie of - wat ook gevaarlijk kan zijn - het cultiveren van een gevoel van weemoed. Kortom, iets waar ik niemand mee zou moeten lastig vallen.

Maar ik probeer verder te kijken dan naar die oude herinneringen. Zo stel ik mij nu, sterker dan bij de eerdere bezoeken, de vraag wat precies de – om het zo te noemen – spirituele uitstraling van een kerk is en wat voor effect die dan op mij heeft. Soms voel je je bij binnenkomst klein, of zelfs verdwaald, door een overweldigende architectuur; of je voelt je er gelijk thuis door de harmonie van de ruimte en de vertrouwde liturgische inrichting. Maar ik probeer mij ook in te leven in al die mensen die in het verleden aan de kerk hebben gewerkt, daar hebben gebeden, gezongen en het evangelie verkondigd; en met de mensen die dat ook nu nog doen. Over al deze overwegingen wil ik schrijven, in de hoop dat ik daarmee andere mensen kan inspireren.

In vroeger tijden werden bedevaarten wel ondernomen als boetedoening. Daarbij hoorde ook het ervaren en overwinnen van de ontberingen van een lange reis. Het doen van boete is tegenwoordig niet meer zo populair (het verrichten van een sportieve prestatie lijkt daarvoor in de plaats gekomen), en wat betreft Stuls: dat dorp is ondanks de afgelegen ligging niet al te moeilijk te bereiken. Het is er mooi en rustig en daarom loont het absoluut om het laatste stukje van de reis met aandacht te maken: daar ga je, zoals het een pelgrim betaamt, te voet.

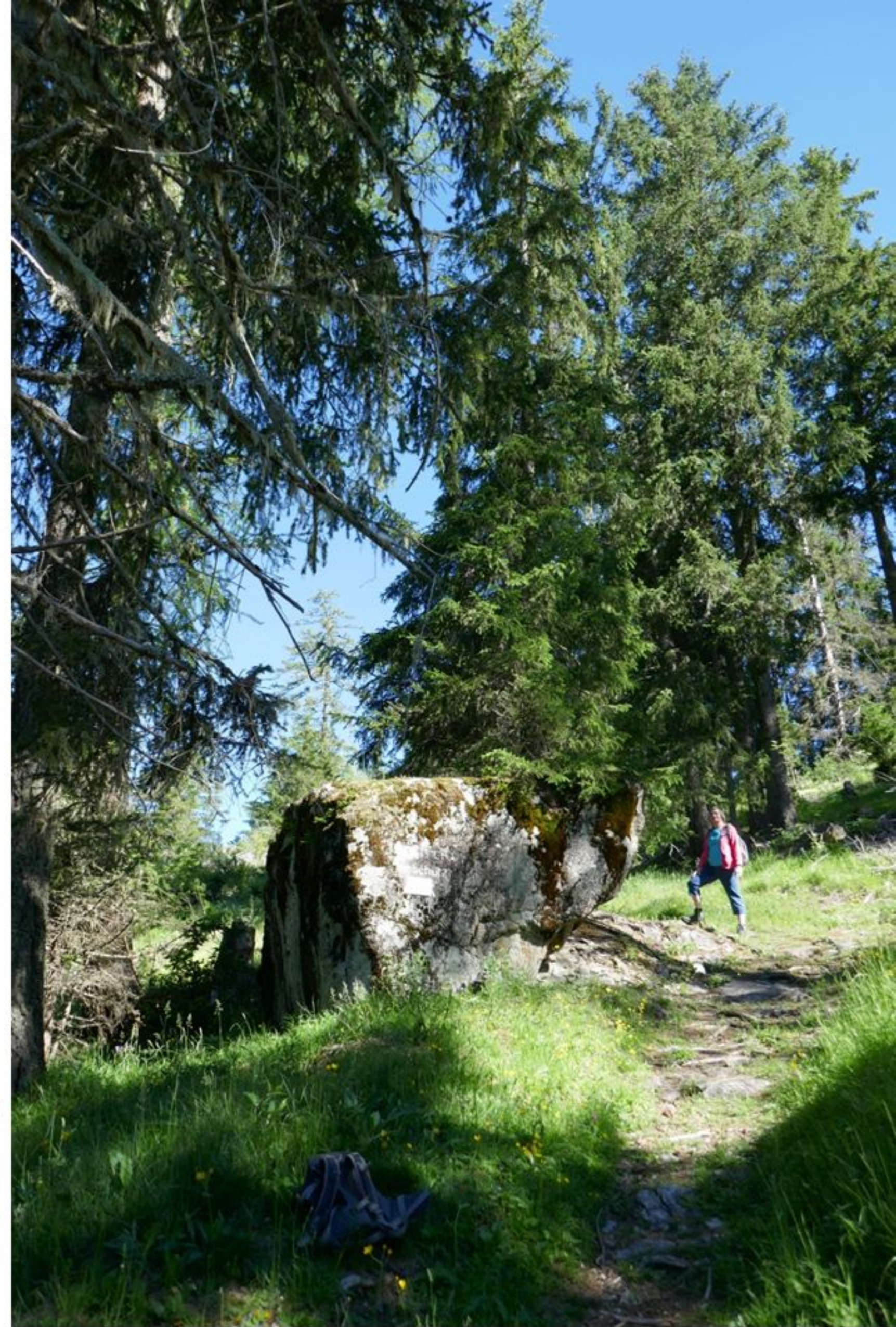

Stuls (in het Retoromaans: Stugl) is een klein dorpje (20 inwoners) in het Albuladal in het Zwitserse kanton Graubünden. Het ligt afgelegen, midden op een lange helling, aan het einde van een smalle weg die begint bij het station van Bergün (Bravuogn), op ruim 1 uur lopen, 200 meter lager in het dal.

Vroeger moest wie door het Albuladal reisde een omtrekkende beweging met een weinig geliefde tegenstijging maken, dit vanwege de tot dan toe niet toegankelijke kloof 'Igl Crap' (Bergüner Stein) onderin het dal. Nog een stukje van de oude 'Streda imperiala' is begaanbaar (rechts op de foto boven) en kunnen we voor onze wandeling naar Stuls volgen. foto van Google Streetview

Rechts: bij het hoogste punt van de Streda, bij Pentsch. Daar ligt een groot 'erratisch blok', een granieten zwerfsteen, daar terechtgekomen toen na de laatste ijstijd de grote Albula-gletsjer weer inkromp. Vraag: zijn wij zelf ook, meegevoerd op stromen of stromingen, misschien ook wel eens op een onverwachte plek verdwaald en stil komen te liggen?

Op het laatst loopt de weg naar het dorp vrijwel vlak. Dadelijk zullen we ook in de kerk de beloftevolle kleuren van de regenboog zien. Stugl/Stuls is overigens al lang geen zelfstandige gemeente meer.

De oplettende wandelaar kan in het juiste jaargetijde langs de route naar het dorp Stuls de mooiste bloemen ontdekken. Zoals (boven) de zeldzame vuurlelie (*Lilium bulbiferum*) en links de spinnewebhuislook, die tot het geslacht *Sempervivum* hoort, welke naam 'altijd levend' betekent. Een vurig bestaan of het eeuwige leven: is dat waar wij als pelgrimangers naar op zoek zijn?

2 P J F 2 7 3 5

G. F.

QUAISTA CHESA AIS FABRI-
CHEDA CUN AGIGD DILG
SEGNER DA DIN HOM:CHIHO
CUMANZO GIQDIM ET INFI
NA SISOM ET IACHEN FLO
RINET AIS ILG SEIS NOM
CHA IN QUAISTA CHESA HO

DIEU BANADESCHA LAN
TRER ET TURNER ET CHI
DA STER

Bij de ingang van het dorp staat een huis met daarop in het Reto-Romaans een opschrift met rechts het jaartal en door of voor wie het huis is gebouwd. Links de zegenbede: *DIEU BANADESCHA LANTRER ET TURNER ET CHI DA STER*: 'God zegene wie hier binnengaan en terugkomen en die daar wonen'. Elders in het dorp staat een huis met een tekst met een andere lading: *LA MORT VOLVA AINT IN LASCHESAS MIRENDAS AL TET SCO IN CHAMONAS DA PORCS*: 'De dood breekt in stenen huizen in, net als in varkenshutten'. En op een huis tegenover de kerk, nu in het Duits: *Freud und Leid bringt die Zeit*.

Het ooit aan Johannes de Doper gewijde kerkje van Stuls dateert uit de 13^e eeuw. Het is uitermate simpel gebouwd, en juist daarom vallen de fresco's op de wanden en het tonvormige gewelf van de kleine kerkzaal zo op. Die zijn rond 1360 geschilderd en zijn van een bijzondere kwaliteit, uniek voor de regio, en waarschijnlijk gemaakt door een rondreizende Lombardische schilder die kwam uit de school van de befaamde Giotto.

Rond 1590 sloot Stuls zich aan bij de reformatie; toen zijn waarschijnlijk de fresco's met een kalklaag bedekt. In 1956 zijn deze bij een restauratie van de kerk – letterlijk en figuurlijk – 'ont'dekt.

Boven: op de naar de straat gerichte buitenmuur zijn verweerde fresco's te zien van onder andere Christophorus die Jezus over de woelige baren draagt, en van Sint Joris die de draak verslaat. Straks zullen we hier in Stuls kennismaken met een andere drakendoder.

Rechts: de voordeur van de kerk is meestal niet op slot. De deur is zo te zien niet heel oud, ik vermoed pas bij de laatste restauratie geplaatst. Onderaan is het hout door de regen en de UV-stralen van zon (Stuls ligt op 1550 m. hoogte) al aardig verweerd.

In de kerk: links: blik vanaf de achterste banken in de richting van het later (na 1500) gebouwde koor (Marian zit voor het harmonium). Rechts: het schip ('oratorium') gezien vanaf het koor. Er kunnen ongeveer evenveel mensen zitten als dat erinwoners van het dorp zijn.

Christus Pantokrator in een mandorla met regenboog, beheerst als verkondiger van het licht, de waarheid en het leven, het gewelf van de kerk. Op de hoeken zien we de vier evangelisten, hier geschilderd met de bij hen horende dierenkoppen.

Het laatste avondmaal: Jezus wijst over de schouder van de slapende Johannes heen naar de discipel die hem verraden zou. Ondanks dat de fresco's bij de restauratie in 1956 niet onbeschadigd onder het kalk vandaan zijn gekomen, is de zeggingskracht van de voorstelling nog groot.

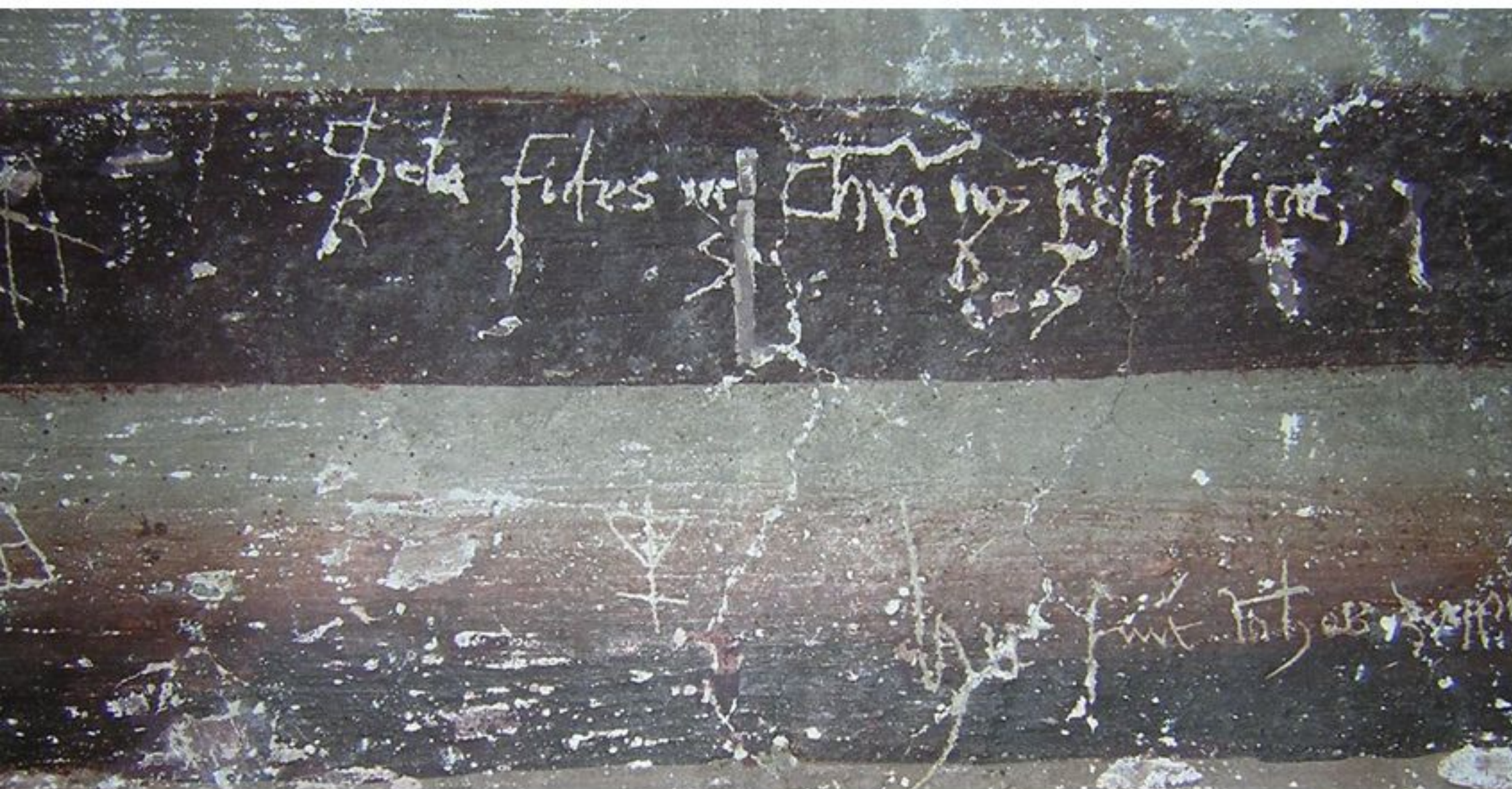
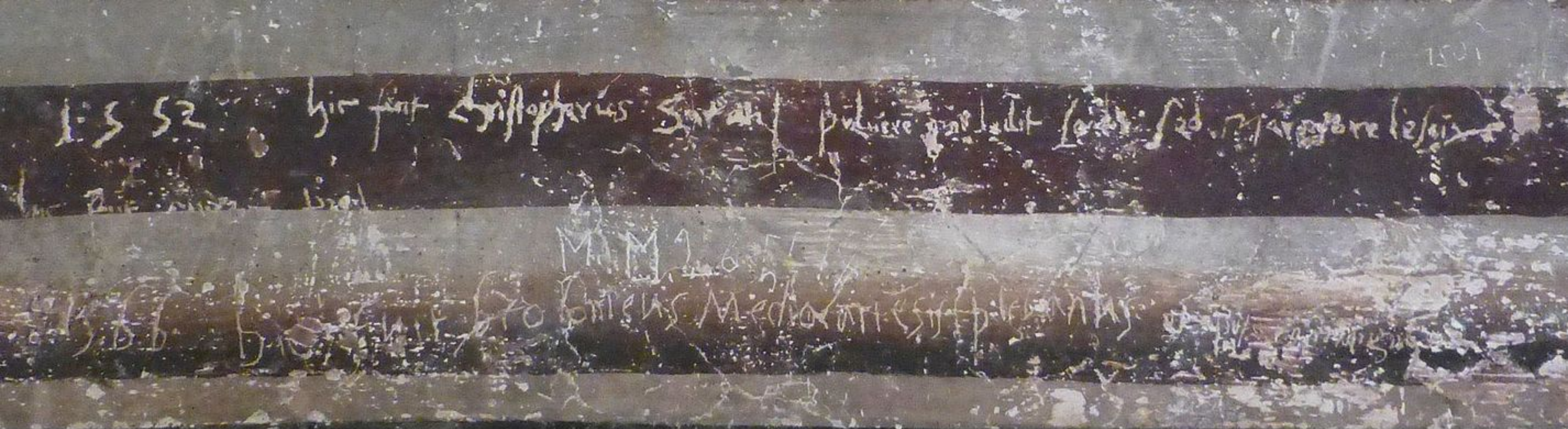
Fresco's aan de noordwand van de kerkzaal laten levensgroot - en van heel dichtbij! - het verhaal van het lijden en sterven van Jezus zien. Waar het op uitloopt: de opstanding, is niet (meer) te zien.

De zuidmuur van de binnenruimte met linksboven de begrafenis van Maria, en rechts ervan de doop van Jezus in de Jordaan. Het is duidelijk dat het raam later, waarschijnlijk bij de overgang naar de reformatie, is aangebracht. Voor die tijd moet het heel donker zijn geweest in de kerk. Wat kon men destijds van de fresco's zien? En wie zijn de twee gekroonde figuren linksonder? De voorstelling liep vroeger door op de oostwand van de kerk, maar die is weggebroken bij de bouw van het koor.

Voorstellingen uit het lijdensverhaal van Christus aan de westwand van de kerk, met links de Judas-kus en de gevangenneming van Jezus. Links daarvan op het tongewelf het laatste avondmaal. Rechts van de deur wordt Jezus door de Romeinse soldaten met de doornenkroon bespot. Wat moet er in de hoofden van de kerkgangers (gewend aan sobere vieringen) zijn omgegaan toen ze in 1956 na de restauratie een kerk aantreffen met een volkomen andere uitstraling?

Nee, dat doen wij niet: onze namen op muren krassen. Maar wie waren de mensen die dat in Stuls wel hebben gedaan, in het Latijn, in de rand net onder de fresco's? Dat zullen geen eenvoudige dorpsbewoners zijn geweest, eerder denk ik aan rondreizende monniken. Boven lezen we: 1552: *Hic sunt Christophr..us* En eronder kondigt de reformatie zich aan: *Het 'Sola fides in Christo nos justificat'* uit 1563 klinkt heel Lutheriaans (*Alleen het geloof in Christus rechtvaardigt ons*).

Als je vanaf de kerk omlaag naar de straat loopt kijk je recht tegen dit huis aan, gebouwd in de voor de bovenste dorpen in het Albuladal karakteristieke Engadiner stijl, met versieringen die zijn aangebracht in sgraffitotechniek. We lezen boven de deur (waar vroeger de hooiwagens doorreden, nu woont er zeker geen boer meer) de tekst: *O Gott, i(ch) bitt(e), bewahr m(e)in Schritt, so fall i(ch) ni(ch)t*. Een gebed om in stilte - of hardop - te bidden, en niet alleen bij zware bergwandelingen...

Hoe gevaarlijk was het vroeger in Stuls? Op 29 oktober van het jaar 1702 hoorde de heer Juvalt, dominee van Stuls, van de koeienherder Bartholomeo Allegro de Ponte dat die op de berg 'Joppatsch' achter Stuls een ongeveer twee ellen lange draak had gezien, met een kop als van een kat, een tong als van een slang, een witte ring rond zijn hals, een rood gekleurde rug, een dubbele staart en aan de poten een soort vinnen als van een vis. Het onwezen lag lekker op de berghelling te zonnen, maar werd door de herder opgeschrikt, vloog daarna op hem af, waarop die zich slechts met moeite uit de voeten kon maken. Als een pijl vloog de draak over de berg in het rond. De herder lukte het niet hem met een schot uit zijn buks te verdrijven, maar even later kon hij de draak toch met stenen doden: '*mox tamen a Pastore per lapidationis methodum occisa*'. Drie dagen later vond men het kadaver, omzwerm door muggen. Het verhaal staat beschreven in het boek *Ouresiphoites Helveticus, sive itinera per Helvetiae alpinas regiones*, geschreven door Johann Jacob Scheuchzer, het boek werd in 1723 uitgegeven in Leiden.

Wat valt op aan het verhaal: Stuls kon zich kennelijk een eigen dominee veroorloven, een hele prestatie voor zo'n klein dorp. Had hij zich iets op de mouw laten spelden door de koeienherder, die helemaal uit Plurs kwam, een plaatsje net over de grens met Italië? Maar de bewoners van Stuls meldden dat ze vaker draken op genoemde berg hadden gezien. Waarom ook zouden die niet echt hebben kunnen bestaan? Draken worden immers ook in de bijbel genoemd! Dan 'Joppatsch'. Ik heb uitgebreid naar die berg gezocht, maar kon hem op de topografische kaarten niet vinden; in een andere bron las ik echter de spelling 'Foppatsch', en op de kaart staat wel 'Fuppatsch', een steile geul onder de berg Bott'Ota, met mooi uitzicht naar het zuiden, een ideale plek voor een draak die op zoek is naar kattenkwaad.

Links: afbeelding van de Stulser draak uit het boek van Scheuchzer.

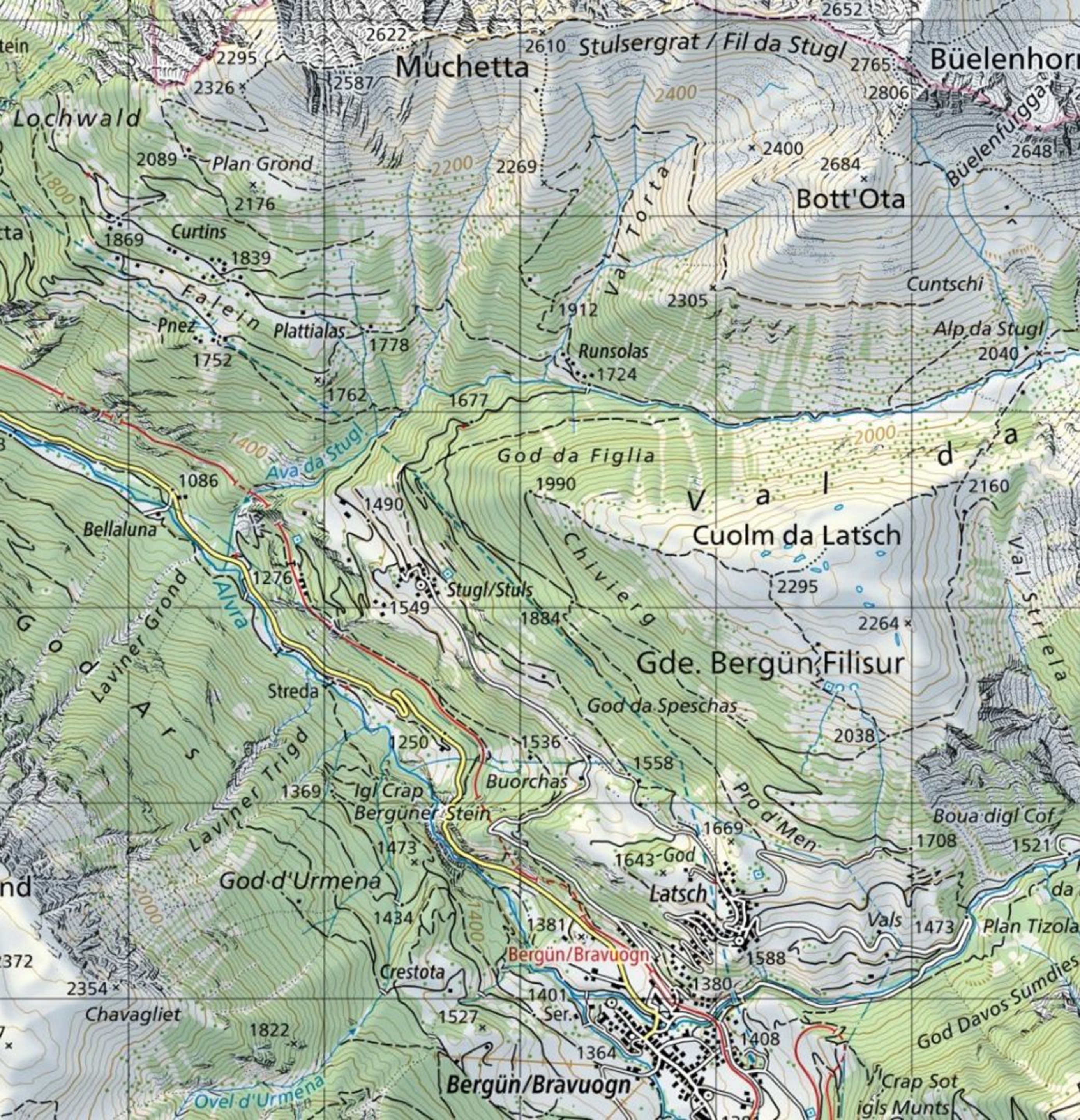
Voor als er weer een draak of ander onheil wordt gesignaleerd, of gewoon om de mensen op te roepen ter kerke te gaan, kunnen er twee klokken in de kerk van Stuls worden geluid. Bij een van mijn bezoeken stond het deurtje naar de toren open en kon ik niet nalaten het gelui te inspecteren.

Pelgrims willen graag bij thuiskomst laten zien waar zij zijn geweest. Stuls-gangers hebben dan een unieke mogelijkheid: er is een model van de kerk in de handel, het exemplaar op de foto (24 cm hoog en 1 kilo zwaar) is compleet uitgevoerd met de fragmenten van fresco's op de buitenmuur en met bloemetjes bij de graven rond de kerk. Ook de opgang vanaf de straat naar de kerk is natuurgetrouw weergegeven; inclusief de tien treden die problemen kunnen opleveren voor bezoekers aan de kerk die slecht ter been zijn.

Dit panoramabeeld, ontleend aan Google Earth, laat de ligging van het dorp in het landschap zien. In het midden bij de letter S ligt Stuls/Stugl. Helemaal rechts bij B ligt Bergün/Bravuogn. Boven Bergün ligt bij L en hemelsbreed 2,5 km vanaf Stuls en ongeveer op dezelfde hoogte het dorp Latsch. Beide dorpen zijn een bezoek meer dan waard. Bij RhB op de kaart ligt het voormalige stationnetje van Stuls. Dat is niet meer in gebruik, maar wel verheven tot monument, en ook als bouwmodel te koop. Bij BS bevindt zich de Bergüner Stein (Igl Crap), linksboven bij B'O de berg Bott'Ota.

Een overzicht van het gebied, zoals weergegeven op de onovertroffen Schweizer Landeskarte (volledig op de computer is te raadplegen via map.geo.admin.ch).

Op de kaart staan veel namen nog grotendeels in het Reto-Romaans. In werkelijkheid is in de afgelopen 70 jaar deze welluidende taal in dit gebied bijna geheel verdrongen door het Duits.

Op de kaart zien we op een aantal plaatsen de aanduiding 'God'. Dat is dit keer geen religieuze term, maar betekent 'bos': ook iets om met eerbied mee om te gaan!

Afscheid van Stuls: bij mijn laatste bezoek (2019) zag ik op de wandeling terug naar huis dit dappere klokje, tegen alle verdrukking in groeiend in een spleet in de muur langs de weg. Zo simpel, zo mooi.